

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНОСТІ У ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНДІЇ

Нині одним із провідних регіонів глобальної соціокультурної трансформації є Південна Азія. Як уявляється, одним із найбільш цікавих прикладів для аналізу питання про ступінь впливу соціокультурної специфіки суспільства на процес і результати його модернізації є Індія. За 70 років незалежного розвитку – термін надзвичайно малий для цивілізації, яка існує майже п'ять тисяч років – Індія змогла здійснити «стрибок у сучасність», перетворившись із бідної та економічно відсталої країни на один із полюсів динамічного розвитку у світі. Сьогодні Індія володіє четвертим ВВП у світі й посідає 3-є місце за паритетом купівельної спроможності.

Після налагодження прямих і постійних контактів із європейськими країнами, опинившись перед викликом Заходу, у Індії було розпочато пошук моделей пристосування до нових умов. Основною в ньому стала проблема співвідношення західних ідеалів і цінностей та національних традицій, які суттєво відрізнялись. Наприклад, на противагу західному баченню соціального прогресу як постійного поступального руху вперед, для індійського світогляду, відповідно до традиційних віровчень, характерне прагнення не до більш високої стадії соціального розвитку, а до більш високого становища особистості у наступному народженні, що залежить від індивідуальної поведінки.

У результаті пошуків склалося три підходи до співвідношення традиції і сучасності (в особі західних еталонів суспільного устрою): заперечення традиції як абсолютно застарілої і неприйнятної за умов нового часу; неприйняття всього західного та ідеалізація власних традицій; реформаторський підхід – будівництво нового життя на фундаменті національної культури з одночасним засвоєнням важливих елементів західної цивілізації.

Відомою в цьому сенсі є полеміка між Махатмою Ганді та Рабіндранатом Тагором щодо наслідків модернізації для Індії. Так, М. Ганді сприймав модернізацію як «велику оману», яка руйнує культуру і в такий спосіб підриває основи індійської незалежності. Адже індійські вірування, звичаї, філософські уявлення, система традиційного виробництва витискуються західним способом життя, ідеалами і машинним капіталістичним виробництвом. Р. Тагор натомість

вважав модернізацію «великою надією» на створення незалежної і процвітаючої Індії, надією на позбавлення народу від бідності та жебрацтва, на підвищення його матеріального рівня життя.

У період національно-визвольної боротьби саме гандизм став прапором об'єднання індійського народу в широкий загальнонаціональний рух, який спирався на близький індійцям принцип ахімси (не нанесення шкоди живому) і втілювався у сатьяграху – ненасильницький метод боротьби за національну незалежність, що поєднувався з відмовою від будь-якої співпраці з колонізаторами і сприяв визволенню країни з-під британського володарювання з мінімальними втратами.

Із 1950 р. Індія – суверенна держава, яка нині успішно розвивається, розглядається як одна з найбільш перспективних держав у світі. І за цих історичних умов, перед новими історичними завданнями погляди Р. Тагора перетворюються на ефективний курс в ідеології і політиці. Адже здобутки Індії часто пов'язуються з вільною ідейною полемікою, яка триває в індійському суспільстві щодо пошуку шляхів входження до глобального співтовариства без втрати власної самобутності.

Порівняно з іншими країнами неєвропейського світу сучасна Індія більше всього відповідає західним політичним параметрам. Упродовж свого майже 70-літнього існування Республіка Індія змогла уникнути масштабних катаклізмів, які здавалися неминучими в індійських соціально-економічних і етно-політичних умовах (відсутність єдиної держави у часи, які передували періоду незалежності у поєднанні з існуванням на багатьох територіях окремих держав з власними історичними і культурними традиціями; наявність політичних суперечностей між штатами, особливо тими, які побудовані за національно-лінгвістичним принципом; суперечностей між Центром і регіонами; наявність різних релігій (індуїзм, буддизм, джайнізм, іслам, зороастризм, сикхізм тощо, яким властиві різні норми і цінності; наявність в країні більше 1600 мов і діалектів).

У республіці демократичні інститути функціонують незалежно від економічних успіхів чи невдач, що пов'язують зі специфічною соціальною ментальністю індійців. За Конституцією 1950 р. Індія стала суверенною республікою. Були декларовані демократичні права: на свободу сумління, слова, суджень, створення різноманітних громадських організацій, пересування, на захист від експлуатації, на приватну власність, охорону інтересів меншості в галузі освіти і культури. Згідно з Конституцією, Індія є Союзом штатів, де розподіл

повноважень між штатами і центральною владою чітко розроблений і дає можливість зберігати цілісність території та забезпечує реальну реалізацію національної ідеї – «єдність у розмаїтті». Детально розроблені всі параметри діяльності парламенту. Очевидним досягненням індійської політичної системи є виборність на низовому, місцевому рівні й реальна незалежність суддів.

Унікальність Індії полягає в тому, що вона поєднує в собі ознаки традиційного і техногенного суспільств. Традиційному індійському соціуму властиві пріоритет традицій і норм поведінки, які спираються на досвід предків, авторитет героїв минулого, які створили зразки поведінки, актуальні й донині, патріархальний уклад сімейного життя, включення людини в досить стійкі соціальні спільноти (касти).

Таке поєднання забезпечується властивими політичній культурі сучасної Індії плюралізмом думок та ідеологій, багатопартійністю, історичними традиціями узгодження важливих політичних рішень із урахуванням відмінностей регіональних політичних практик, національно-етнічних та культурно-релігійних особливостей. Цінності сучасної індійської політики увібрали в себе провідні принципи індуїзму та буддизму, ідеї гандизму з його толерантністю, а також риси сучасного європейського раціоналізму.

Політична еліта країни змогла сформувати інститут національної згоди, завдяки якому відносно м'яко розв'язуються основні соціальні й політичні проблеми. Для багатьох політичних лідерів Індії характерна висока культура політичного управління і діяльності, що пояснюють їхньою прекрасною освітою і вмінням орієнтуватися на національні цінності та ідеали, пристосовуючи їх до вимог часу, забезпечуючи подальший розвиток політичної системи і функціонування парламентської демократії.

Говорячи про синтез традиційної культури і західних політичних процедур ми маємо зауважити, що він не є чистою конвергенцією. Традиційна індійська культура зазнає трансформацій під впливом сучасності. Проте цей процес природний, притаманний історичному розвитку людства в цілому. У цьому контексті для нас актуальнішою є проблема збереження культурного ядра цінностей та їх функції реально визначати поведінку людей.

Культура Індії багата й різноманітна. Їй властивий високий рівень синкретизму. Адже вона змогла не тільки зберегти в прекрасному стані давні культурні традиції, а й увібрати в себе звичаї завойовників та інші культурні моделі: філософсько-релігійні ідеї, типи господарювання, принципи соціально-політичної організації. Терпимість до інших

культур, готовність до творчої адаптації через трансформування власних традицій дозволяли індійській цивілізації залишатися єдиною при розширенні культурного поля за рахунок інших національних культур і традицій. Різні аспекти індійської культури тісно переплетені між собою і створюють самотність і неповторність індійської цивілізації.

У сучасній політичній традиції Індії панує усвідомлення необхідності вирішувати всі конфлікти мирним шляхом і висока «соціальна дисципліна» всіх громадян. А основними принципами демократії визнані взаємопов'язані між собою свобода і відповідальність. На практиці в Індії впродовж століть спостерігалось дотримання принципу «чим більше прав, тим більше обов'язків».

Оцінювання ролі індійських традицій (як гальма, або сукупності стабілізуючих факторів у процесі змін) в контексті модернізації часто залежить від конкретних підходів та акцентів. Зауважимо, що однією з найбільш наочних відмінностей Індії від усіх інших країн є існування інституту каст. Питання щодо сумісності демократії зі збереженням кастової системи є дискусійним. За словами російського історика С. І. Луньова, із гуманістичного погляду кастову систему можна назвати пережитком минулого і гальмом демократичного розвитку. Однак беззаперечним є факт, що вона утримує в цілісному стані найбільш гетерогенне суспільство у світі, пом'якшує соціальну напруженість, уособлює систему традиційного світогляду й етичних орієнтирів [1]. Із кастовою системою пов'язана не тільки соціальна ієрархія, а й специфічний спосіб життя і правила взаємодії між різними верствами населення, які існували тисячоліттями. Водночас, ця система не є абсолютно незмінною і піддається корективам упродовж історичного часу.

Індійська влада традиційно намагається поступово розв'язувати проблему кастеїзму (дискримінації на основі кастової приналежності). Так, у Конституції 1950 р. було заборонено кастову дискримінацію (а не самий кастовий поділ). Держава сприяє подоланню соціальної замкненості в суспільстві: діє система резервування місць у навчальних закладах, державних і виборних органах влади для представників «зареєстрованих каст і племен», як офіційно прийнято іменувати представників нижчих каст.

Не лише політичні кроки, а й об'єктивний соціально-економічний розвиток країни призводить до трансформацій у соціокультурній сфері. Наприклад, за умов модернізації з'являються нові професії, які не вписуються в традиційну ієрархію занять, умови життя у мегаполісах

утруднюють дотримання правил міжкастового спілкування, які базуються на принципі «чистий-нечистий». Створюються нові можливості для представників нижчих каст: наявність у складі касті родини або особистості з більш високим суспільним становищем дає можливість усій касті претендувати на більш високий статус. Отже, сучасні умови створюють стимули для активності цілеспрямованих і наполегливих представників нижчих традиційних верств залучатися до модернізації і ставати її впроваджувачами та бенефіціантами.

Сприяє соціальній мобільності й ринкова економіка, що дає можливість вкладати кошти і багатіти: у результаті серед представників «зареєстрованих каст» з'являються власники невеликих промислових підприємств. У політичній еліті країни також збільшується частка небрахманських каст (за рахунок вихідців із торговців і землевласників), беруть участь у політичному житті й представники «зареєстрованих каст і племен». У них існує власна партія «Бахуджан самадж парті» (Партія більшості народу), часто їхні представники обіймають високі посади, як президент країни (1997–2002) Кочеріл Раман Нараянан та ін.

У сучасному індійському суспільстві спостерігається прагнення подолати протистояння традиційного і сучасного підходів до багатьох аспектів соціокультурного життя, знайти можливості їх синтезу, захистити давню культурну спадщину від забуття і руйнування. Одночасно змінюється погляд на традицію і сучасність на культурній сцені. Збереження традиції сприймається не як повернення до минулого для його реконструкції або консервації. Сучасна роль традиції вбачається у стимулюванні перетворення індійців на сучасну націю, яка стрімко засвоює нові ідеї та стилі, проте сприймає їх крізь призму додавання до того багатого культурного спадку, яким вона володіє.

Проте, для індійської демократії, політичної системи характерна наявність низки гострих проблем і загроз. Реальна політизація багатомільйонного населення Індії збільшує навантаження на політичну систему через високий рівень потенційної соціальної напруженості. Грамотність у масштабах країни становить лише 64%, у результаті – мільйони людей недостатньо інформовані та обізнані, у тому числі у політиці, що дає можливість владі маніпулювати політичними процесами та участю цих верств населення у політичному житті. У гострих ситуаціях під впливом релігійних діячів така участь набуває масово-релігійний характер. У сільській місцевості зберігають силу традиційні лояльності, які використовуються під час виборчих кампаній. Часто в ієрархії переваг для виборців на першому місці є

інтерес касты і родини, далі регіональні завдання і тільки потім загальнонаціональні цілі.

Ускладнює політичний процес соціальна і регіональна дезінтеграція суспільства, яка доповнюється різноманітною конфесійною і національно-етнічною приналежністю населення. Окремі штати за своїми розмірами та економічною вагою схожі на національні держави (наприклад, Уттар-Прадеш, Махараштра, Тамілнад), які при цьому є невід'ємними частинами Індійського союзу. Тому для індійської політичної дійсності характерна особлива роль регіональних партій, які виражають інтереси населення цих штатів. У парламентських виборах беруть участь 35 – 40 партій, причому тільки Індійський національний конгрес і «Бхаратія джаната парті» (Індійська народна партія) за міжнародними критеріями можуть бути зараховані до загальнонаціональних.

Водночас політичний прогрес пов'язується зі зменшенням соціальної напруги і подоланням фрагментації суспільства через економічне піднесення і розвиток, втягування економічно активного населення у господарські процеси, що буде найкращою підтримкою демократії. Свідомо при цьому здійснюється політика щодо зміцнення середнього класу, кількість якого становить наразі приблизно 300 млн осіб. Така політика доповнюється розбудовою поліетнічної нації-держави, яка виключає домінування будь-якої, навіть чисельної етнолінгвістичної групи.

За умов сучасної демократичної системи відбувається інтеграція соціальних низів у політичне життя. Як стверджують індійські політологи, 50 років тому голоси бідноти можна було купити за копійки, а нині майже кожний відмовляється продавати свою участь у політичному процесі, люди стають все більш активними його учасниками. Так, у парламентських виборах у травні 2014 р. взяли участь 530 млн (66%) з 814 млн зареєстрованих виборців, що стало новим рекордом для Індії [2]. Особливо активною була участь молоді й жінок. Строкатість індійського суспільства і нинішній рівень проблем постійно випробовують політичну систему Індії на міцність і витривалість. Ретроспектива політичного процесу в останні десятиліття дає підстави констатувати високий ступінь гнучкості та життєздатності індійських політичних інститутів за умов постійних змін. Індійські вчені й політики визнають, що всебічний прогрес можливий тільки з урахуванням цивілізаційних особливостей при адаптації до них різних типів світового досвіду.

Незважаючи на розпад або трансформацію багатьох традицій у процесі модернізації країни, традиційна культура жива і продовжує впливати на дійсність. За словами доктора С. Радхакрішна (Президент Індії у 1962–1967 рр.), шанобливе ставлення до минулого є національною рисою індійців: «Стикаючись з новими культурами або стрімким прогресом знань, індійці не піддаються миттєвій спокусі, а міцно тримаються за свої традиційні вірування, пристосовуючи наскільки можливо, нове до старого» [3]. Одночасно з успішним засвоєнням індійцями західних навичок і практик у матеріальній галузі спостерігається посилення усвідомлення значення та унікальності власної духовної культури й прагнення до її збереження.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Лунев С. И. Демократия в Индии / С.И. Лунев // Перспективы. Центр исследований и аналитики Фонда исторической перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/table/demokratija_v_indii_2014-01-31.htm
2. Парламентские выборы в Индии (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/world/16may2014/gandiend.html>
3. Индийская философия // Открытие Индии. Философские и эстетические воззрения Индии XX века. – М., 1987. – С. 481

